

Hauptstadt Athen. Ein Stadtgedanke des Klassizismus Alexander Papageorgiou - Venetas

Έκδ. Deutscher Kunstverlag, München
1994

Σελίδες XIV+403, εικόνες 114, πίνακες
XIX

Κατά την διαπραγμάτευση μεγάλων θεμάτων, κυρίως ιστορικών, διαπιστώνεται πολλές φορές ότι η επανάλυση βάσει προχρόνιων αναδρομών σε νεότερα κείμενα αυτών αποβάνει αρνητική. Αισθάνεται έτσι κανείς την ανάγκη να επανέλθει στις πρωτογενείς πηγές των πληροφοριών. Πολλά γράφηκαν και γράφονται για τον πολεοδομικό σχεδιασμό των νεότερων Αθηνών, στριγγμένα κατά κύριο λόγο στα γνωστά έργα του Κώστα Μητρή και του Γιάννη Τριαιού ή σε παράγωγά τους, με αποτέλεσμα την παγίωση γνωστικών κενών, παρερμηνειών και προσωπικών απόψεων των νεότερων αυτών κειμένων. Η αναζήτηση, επομένως, γραπτών και εικαστικών, αποτελούσε και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιστημονική ανάλυση και κατανοήση του πολιτικού πολεοδομικού φαινομένου των νεότερων Αθηνών.

Η κάλυψη αυτής της προϋπόθεσης ήταν ένας από τους ομολογούμενους σκοπούς του νέου βιβλίου του Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου - Βενετά, το οποίο κυκλοφόρησε προσφάτως από τον τίτλο «Η Αθήνα Πρωτεύουσα. Ένας πολεοδομικός σταχασμός του Κλασικισμού». Πρόκειται, το βιβλίο με την τεχνικιστική του πληρότητα επέτρεψε να γίνει ένα αναγκατάτατο εργαλείο για κάθε μελλοντική έρευνα. Οι άλλοι στόχοι του βιβλίου, που επίσης επιτεύχθηκαν πλήρως, είναι αφ' ενός η διεκρίνιση όλων των λεπτομερειών του αρχικού σχεδίου, των τροποποιήσεων και των εναλλακτικών προτάσεων για την πρωτεύουσα στην πρώτη φάση της ζωής της και αφ' ετέρου η διασύνδεσή τους με τις διαμορφωμένες τότε πολεοδομικές ιδέες στο πνεύμα του ρομαντικού κλασικισμού της εποχής.

Το αντικείμενο του βιβλίου του Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου περιορίζεται σ' ένα μικρό σχετικά χρονικό διάστημα, στην δεκαετία του '30 του περασμένου αιώνα. Θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως εξαιρετικά γόνιμη περίοδος για τα πολεοδομικά ζητήματα των Αθηνών, γιατί υπήρξε για την δομή του ισταρικού κέντρου της πόλεως, αυτού που αποτελεί και σήμερα τον κεντρικό της πυλώνα. Βεβαίως ήταν το αποτέλεσμα μιας συγκυρίας ευνοϊκών παραγόντων που ουδέποτε από τότε ξαναυπήρξε: Η πολιτική αναγέννηση της Ελλάδος έφρασε να ολοκληρωθεί με την δημιουργία μιας πρωτεύουσής με τις λειτουργίες και τους συμβολισμούς που έχουν υφιστάται στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Ξυγχρόνως ο ρομαντικός κλασικισμός έδνε στον σχεδιασμό των νέων Αθηνών μθηδές σχεδών διαστάσεις και προσέλυκε το ζωηρό εν-

διψέφμεν διανοουμένων και καλλιτεχνών όλης της Ευρώπης. Η μετεπαναστατική εργασιμένη πόλη ήταν άλλωστε μια tabula rasa, που δεν εμποδίζε νέες διαμορφώσεις, ενώ το απολυταρχικό καθεστώς της φωτισμένης μοναρχίας επέτρεπε ταχείες αποφάσεις. Στους ευνοϊκούς παράγοντες θα πρέπει να περιλάβει κανείς και την δραστηριότητα ορισμένων κωνών και εμπνευσμένων αρχιτεκτόνων, κυρίως στον γερμανόφωνο χώρο, οι οποίοι είχαν προσβάσεις στις βασιλικές αυλές των Αθηνών και του Μονάχου και υπέβραζαν τις αποφάσεις τους.

Γι το περιορισμένο αυτό χρονικό διάστημα ο Αλ. Παπαγεωργίου πραγματοποιήσε εξαντλητική έρευνα. Πρόκειται, παράθεση τόσου υλικού, πρωτογενούς σε μεγάλο ποσοστό, και η ωριμότητα της πραγματικής μαρτυροί ότι οι έρευνες υπήρξαν μακροχρόνιες και εξαρετικά επιμελείς. Η δημοσίευση όλων των τεκμηρίων, τόσο των κειμένων όσο και των σχεδίων, εντυπωσιάζει. Εντυπωσιάζει επίσης η ενάγνευ και η μεθοδολογία, αυτηρά επιστημονική παρουσίαση των θέσεων του συγγραφέως για τα θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα του σχεδιασμού των Αθηνών. Στον πρόλογο του έργου έχει κανείς γενικές πληροφορίες για τον εκκοπνευαζότι αυτόν άλλο της σαρώσεως των αρχαίων που απέδωσαν την πρωτοφανή τεκμηρίωση, από τα οποία θα πρέπει κανείς να μην μνησνεύσει ιδιαίτερα αυτό της πρώτης Εφορείας Βυζαντινών Μνημείων, που περιλαμβάνει ένα πρωτότυπο σχέδιο αποτυπώσεως των Αθηνών (1831-32) των Κλεάνθη και Schaubert, καθώς και μια σειρά ντυκομμένων που παρέμειναν έως τώρα τελείως άγνωστα. Ας σημειωθεί τέλος η αναδημοσίευση διευθετητων κειμένων αμέσως σχετιζόμενων με τα πολεοδομικά ζητήματα των Αθηνών, η οποία σποκαριστά την συνέχεια της πρωτογενούς πληροφορήσεως.

Το βιβλίο χωρίζεται σε επτά κεφάλαια, καθένα από τα οποία έχει εισαγωγικό κείμενο, παρουσίαση των δεδομένων, χαρακτηρισμό της κάθε περιπτώσεως, και στο τέλος τις υποσημειώσεις και την βιβλιογραφία. Τα πιο σημαντικά έχουν ως εξής: Το πρώτο σχέδιο πολεοδομικής προτάσεως των Κλεάνθη και Schaubert, το οποίο είχε ως κύρια χαρακτηριστικά τον άξενα Ακροπόλεως Ανακτόρων, το τρίγωνο των λεωφόρων Σταδίου - Αθηνάς - Ερμού και την πρόθεση διαμορφώσεως μεγάλου αρχαιολαγικού πάρκου. Τις τροποποιήσεις του Leo von Klenze και τα εσχόμια διαρτυτικά σχόλιά του, σε συνδυασμό προς τις θεωρητικές του απόψεις για τα μνημεία και την αρχαιολογική έρευνα. Την παρέμβαση του βασιλέως της Βαυαρίας Λουδοβίκου για την χωροθέτηση των ανακτόρων και συνολικού ενός μεγάλου χώρου πρασίνου, του σημερινού Εθνικού Κήπου. Τις ανεφάρμοστες

ιδέες για μια πόλη πάνω σε λόφους του Α.Φ. von Quast και για βασιλικά ανακτόρα πάνω στην Ακρόπολη του Κ.Φ. Schinkel. Τον τοπογραφικό χάρτη του Α. Traxel συμμετρικής σχετιοποίησης των σχεδίων των Αθηνών. Τις ιδέες του Αυστροδού Καυτανιόζου για τις πρώτες προς τα ανατολικά επεκτάσεις του σχεδίου πόλεως και την συνύπαρξη με μια ανεξαρτήτως παρακμάζουσα παλαιά πόλη. Τέλος, μια αξιολόγηση των παραπάνω από την σκοπία της ιστορίας των ιδεών κατά την ίδια περίοδο και των νέων πολεοδομικών σχεδιασμών που πραγματοποιήθηκαν σ' αυτήν. Ένας μεγάλος αριθμός επεξηγηματικών σκαριφημάτων του συγγραφέως διευκολύνει την κατανόηση των πραγματιών σε όλες τις περιπτώσεις. Στο δεύτερο τμήμα του βιβλίου βρίσκαι κανείς συγκεντρωμένο πληροφοριακό υλικό σχετικό με την ίδρυση και το ξεκίνημα της αναπτύξεως των Αθηνών, τρία παραρτήματα με αναδημοσιεύσεις κειμένων και σχεδίων, βιβλιογραφία και ευρετήρια.

Το θεωρητικό κέρδος από το βιβλίο του Α.Φ. Παπαγεωργίου βρίσκεται στην διεξοδική ανάλυση των πραγματιών δεδομένων πολεοδομικού σχεδιασμού της δεκαετίας 1830-1840. Είναι πιο σαφές ότι οι δύο κεντρικές ιδέες που εδεδόθησαν στην συνθετική βαύλη των όσων ασχολήθηκαν με τον πολεοδομικό σχεδιασμό ήταν αφ' ενός η κληρονομιά, το όνομα δηλαδή και τα μνημεία των Αθηνών με κύριο στοιχείο την Ακρόπολη, και αφ' ετέρου η ανάδειξη της κατοικίας του φωτισμένου μονάρχη, των ανακτόρων και των διοικητικών κτιρίων που τα συνδύεαν. Το κλασικιστικό αυτό όραμα δεν επρόκειτο να γίνει πραγματικότητα, και το ίδιο για πολλούς λόγους: Ο ατομικισμός και η αναμνηστική των Ελλήνων, τα προβλεπόμενα ή τα συγκεκριμένα συμφερόντα τους, αλλά και η αδυναμία απαλοτηρώσεως από το κράτος οδήγησαν στην μερική καταστροφή των σχεδίων, στο κτίσιμο πάνω από τα ερείπια της αρχαίας πόλεως και στην ταχεία διαμόρφωση μιας νέας κατοικήσεως που δεν ήταν πλέον εύκολο να αλλάξει.

Το βιβλίο του Αλ. Παπαγεωργίου - Βενετά είναι πολύτιμο για κάθε εργονα που αφορά στα πρώτα βήματα της πολεοδομικής εξελίξεως των συγχρόνων Αθηνών, αλλά και για την κατανόηση ενός φαινομένου με πανευρωπαϊκή σημασία. Είναι απλό και λιτό, όπως αρμόζει στα επιστημονικά βιβλία, αλλά συγχρόνως πλούσιο σε επιστημικά στοιχεία. Μαζί με τα συγγραμμάτια του Κώστα Μητρή και του Γιάννη Τριαιού είναι ήτι καλύτερο όχημα για το πρόσφατο παρελθόν των Αθηνών, της μεγάλης, ωραίας και προβλημιατικής αυτής πόλεως.

Χαράλαμπος Μπούρας
Ιουνουάριος 1995